

ЕДНО ПРЕДИЗВИТЕЛСТВО КЪМ БЪЛГАРСКАТА МЕДИЕВИСТИКА.

(Ив Левин, Секс и общество на православните славяни.
София, 1991, 301 стр.)

Едно необичайно заглавие и една непривична тема ни предлага книгата на американката Ив Левин, в която се анализират личностните и обществени отношения на славяните през Средните векове. Тя разчупва и пробокира традиционната проблематика в научната ни и популярна медиевистика и показва, че общество, отдалечено със столетия от нас става по-лесно разбираемо, когато надникнем в ежедневието му. Затова идеята да се преведе книгата на български е първата видима полза. Другите идват след прочита ѝ.

Съдържанието на книгата: увод; шест глави; заключение; библиография; съкращения; показалец.

Уводът набелязва методологическите, тематични и изворови рамки на изследването. Изтъкнато е, че проблемът за сексуалността на православните християни е част от общеевропейската култура на поведение на половете. Църквата е нормотворческият двигател на това поведение на хората. Подходът обаче като цяло е към търсене на специфични изяви на явлението — полови отношения сред християнизирани славяни през Средните векове, както и формиране на християнската морална и юридическа норма за полово поведение на славянските народи и на индивида. Ив Левин смята, че е редно да се потърси разликата между проявите на сексуално поведение у различните славянски народи. Обект на интереса са руси, българи, сърби и украинци. Хронологическите рамки на изследването са доста широки — от IX до XVIII век. Макар авторката да разбира, че поставените от нея проблеми не се появяват след покръстването, а много от тях се коренят в дохристиянската традиционна славянска култура (езицеството), в изложението тя не се придържа към търсенето на предхристиянски реминисценции в навиците, обичаите и поведението на славяните, свързани с половите отношения. Това, обаче, което безспорно е защитила, е умереният подход, липсата на крайни оценки за поведенчеството на индивида, за нормотворчеството на църквата в областта на човешките интимности и междуполови институирани неформални връзки. Заявената в увоа изворова база е твърде обширна, но на практика тя се ограничава в славяноезични (оригинални и преводни) творби, главно дело на духовни лица. Византийски и латински извори почти не се използват, а там, където се привеждат примери, известни ни по техни сведения, се ползват от втора ръка.

Осъзнавайки влиянието на езическите представи за сексуалността през християнския период, в началото на гл. I "Църковна представа за сексуал-

ността" (с. 47 — 88) се проследяват общо езическите възгледи по въпроса. Безспорно е наличието на различната мотивировка на личното полово поведение на индивида и на обществените форми на изява и оценка при езичниците — славяни и при християните — славяни. Все пак, макар и да не обръща внимание навсякъде в изложението си на остатъци от това време в християнския морал, нито пък ги подчертава, Ив Левин не е могла чрез примерите, които дава, да избегне факта, че християнската църква на Изток не ги отхвърля на битово-семеино равнище. Така политеистичните представи, останали в някои обичаи, изразяващи полово подсъзнание били съхранени в условията на пълно господство на монотеистичната християнска доктрина за сексуалността. Що се отнася до теоретичния въпрос за произхода на сексуалността през Средните векове, Ив Левин защитава становището, че тя изцяло е подчинена на християнския възглед за безполовостта в началото на света. Затова от тези позиции църквата е формирала своите възгледи и норми на половото поведение в обществото. В основата му стои виждането, че поведението на индивида трябва да се доближава до съвършенството на безстрастното, безполово държание и съзнание. Тук изненадващо се появява темата за греха като създател на половото поведение на индивидите. Така, изправена пред теорията и фактическата ситуация в обществото, църквата следвало да изгради своята доктрина за произхода на сексуалността и за нейните прояви в съгласие с християнския морал. Отдавайки половите взаимоотношения на човешка слабост или дяволски козни, духовните теоретици търсели пътя, по който те биха имали най-малко укоризни проявления в обществото. Поставяйки по този начин проблема, авторката се е поддала на влиянието на своите източници — главно агиографски примери и проповеди със силно възпиращо внушение, което е направило някои от съжденията да изглеждат по-императивни. Следва опит в поддяловете на главата да се проследят основните сфери на институирано, или не, лично и групово поведение от сферата на половите прояви — брак, девство, грях. Тук нещата са разгледани колкото в теоретичен план, толкова са подплатени с ред примери. Добре щеше да бъде, ако бяха използвани медицински трактати, гадателни и даже неканонични съчинения, стенописи, което би обогатило представите ни. Разбира се, една съпоставка между светските и църковни норми на поведение: прието-неприето — не би навредила. Всъщност, на други места това е направено. Все пак става ясно, че църквата внушила, че бракът е необходимо "зло", в което грехът бива избегнат, когато той цели създаване на поколение и възпитание в християнски морал. Прочее, теоретично нещата стояли така, но на практика, както сочат примерите на епитимийни наказания, действителният живот често бил в нарушение на идеала. Затова пресилено е казано на с. 85 "...славяните възприели в общи линии тази аскетична представа за сексуалността".

Гл. II "Бракът" (с. 89 — 142) се спира на християнския брак, който намерил своята правова опора в светското право, взето от византийското брачно право и съобразено със спецификата на славянските обичаи. Този въпрос е

маркиран в светлината на църковните изисквания и наказания на нарушения на брака. Църквата не институирала брака между славяните, тя просто го привела в съгласие със своите виждания. Общо взето тя проявявала търпимост към обичайните форми на сключването на моногамния брак, с което повлияла на кодифицирането на брачното право на славяните. Като цяло тя иззела, както сочи авторката, официалната, законова страна в публичността при сключване на бракове и оставила традицията да се прилага в последващите действия. Църквата завоювала полето на годежа, като чрез различни наредби и епитимийни наказания му придала характер на обществен ангажимент и отговорност между партньорите. Всичко щеше да изглежда по-пъстро, ако при проследяването на социално-политическите мотиви за сключване на брак и отношението на църквата към тях (а тя не би следвало да се съобразява с подобни причини), се правеше съпоставка между светските закони и практика, и духовните изисквания и принципи. Сблъсъкът между теорията и правото (обичайно и църковно) на личен избор на брачен партньор и практиката на икономическа и социална принуда, отразен в част от членовете на светското семейно право, поставяло църквата в неловко положение. Тя успяла да се измъкне от него, като се ограничила в създаването на морални императиви за брачните партньори, съобразно разбирането си за различното положение на мъжа и жената по отношение отговорността за греха. В съгласие с общия си възглед за брака, за разликата на половете, но и с подчертано разбиране на реалностите църквата формирала становището си за повторните бракове и развода. Така тя установява определени норми за спазване на обществения ред и дисциплина в личното поведение. Понеже на места авторката е подходила по-общо към темите, на други ги разглежда конкретно, тя е допуснала повторения на сведения и съждения (с.90, 105 — 106). Налице е известно разтягане на проблемите. Социалният контекст на брака и развода би следвало да попадне в съответните дялове.

В една област на половите връзки християнството внася безспорно нови норми — формирането на роднински връзки посредством брак. Определянето на родството ставало по кръвен и духовен път. Така била изградена широка основа на нравствените отговорности и ангажименти между личностите в едно общество или група. На тези въпроси е посветена гл. III "Кръвосмешение" (с. 143 — 165), в която фактически става въпрос как църквата и обществото предпазвали от него.

Като четем поне до тук книгата, се питаме: имало ли е секс през Средните векове сред славяните? Колебанието е неуместно, но то безспорно е породено от използвания термин — думата "секс" е навлязла в българския език с модерното поведение на индивида едва през втората половина на XX век. Ето защо аз предпочитам да говоря за "полово поведение, живот". А иначе на първия въпрос може да отговорим утвърдително.

Половият живот на хората се бележи не само с онова, което се смята за разрешено или редно, но и от онова, което хората на различни етапи на общественото съзнание възприемат като нередно и неестествено. "Непозволе-

ният от закона секс" е гл. IV. Обществото винаги се е нуждаело от въвеждане на задължителни норми за лично поведение, гаранция за ред и устойчивост в него, според господстващите възгледи за управление. В това отношение църквата приемала за непозволен онзи секс, който влизал в нейните представи за нарушение на брачния ред. Въвлечането на интимните връзки между съпрузите в ритъма на църковния календар извежда духовните добродетели пред земните наслади. Трябва обаче да отбележим, че църквата в някои от посочените от Ив Левин случаи на осъждане на полово поведение като неприемливо, защитавала личността от увреждания и злоупотреби. Тя била тази, която формирала нравствените категории "прелюбодейство" и "блудство" (които имат и квалификация в светското право) за нарушенията на брака — изневяра, незаконни бракове, конкубинат, извънбрачен секс. На същото място Ив Левин прави разграничение между светското законодателство при наказание за тези грехове (което целяло запазване на икономическата и социална структура на обществото) и моралното (епитимийно) осъждане на същите от църквата (която държала да запази нравствеността на индивида). Общото и различното между двете водело в една посока — запазване на създадения ред в структурата на обществото. За разлика обаче от светската власт и нейното законодателство, църквата не правела разграничения по съсловен признак и за свободния поданик предвиждала еднакви задължения и наказания при нарушаване нормите на полово поведение. Частите, отнасящи се до неестествения секс, според християнската вяра, показват, че църквата не успяла да промени особено човешката природа.

В гл. V се разглежда "Изнасилването", което през средните векове не се схващало като посегателство срещу свободата на личността, но де факто чрез осъждането му защитавало неприкосновеността ѝ. Славянската църква приела възгледа за виктимност. В тази категория попадали групи жени и деца.

Последната глава "Секс и духовенство" е разделена на два поддяла — половото държание на духовенство и монашество.

В края следва да направя някои по-обща бележки. Темата е развита строго подчинено на църковните представи за морално поведение, което на места ограничава изводите. Общата етноформула за обекта на изследването "славяни" едва ли е най-сполучлива и вярна. Касае се за различни славянски държави със свои автономни или автокефални църкви. Вместо да се търси при всички случаи характерното за тях, остава се с впечатление за идентитет.

Ще завърша с това, че предлаганият труд е безспорно предизвикателство към нашето виждане за средновековния българин. Заслужава си да помислим за него по нетрадиционен начин, извън създадената у нас нагласа за научност и сериозност на изследването. Четейки книгата, един въпрос остана пред мен — имало ли е еротика сред славяните. Съдейки по рисунките и епитимии за помисли, то явно е, че въображението им не е било освободено от еротични мисли.

БИСТРА НИКОЛОВА